

Porin Šćukanec Rezniček

mag. hist. /mag. museol.

Massimo Pallottino (1909.- 1995.): kralj etruskologije

Massimo Pallottino, jedan od najpoznatijih talijanskih arheologa i, slobodno se može reći, osnivač moderne etruskologije, bio je jedan od najznačajnijih arheologa 20. stoljeća. Povodom sedamdesete obljetnice izdavanja jednog od njegovih najznačajnijih djela *Etruscologia* (Editore Ulrico Hoepli Milano 1942-XX, u hrvatskom prijevodu izdano 2008. godine pod nazivom *Etrušćani: Etruskologija*), koju je izdao u vrlo ranoj dobi od 33 godine, nužno je predstaviti velikana znanosti, koji je ostavio vrlo dubok trag ne samo na svjetskoj, nego i na hrvatskoj sceni. Značenje djela i Pallottinov doprinos se očituju u mnogim kasnijim i stranim izdanjima, kao i u činjenici da je djelo ostalo nenadmašan priručnik za etrušćansku civilizaciju do današnjeg vremena.

Rođen je u studenome davne 1909. godine u Rimu.¹ Umro je u 85. godini života, u svome stanu, 7. veljače 1995. godine od srčanoga udara.² Neumoran znanstvenik do same je smrti radio na knjizi o etrušćanskom jeziku, temi koja ga je oduvijek fascinirala.³ Svoj doktorski naslov (*laurea*) dobio je već 1931. godine, na sveučilištu *La Sapienza* u Rimu gdje će kasnije predavati kao profesor na katedri Etruskologije i italskih starina.⁴ Tijekom svojega života obavljao je mnoge značajne funkcije. Karijeru je započeo u *Soprintendenza alle Belle Arte* (1933. - 1940.), potom je radio u jednom od najpoznatijih „etrušćanskih“ muzeja, u *Villa Giulia* u Rimu, zatim u *Museo delle Terme*, također u Rimu, nakon kojega odlazi predavati na sveučilište, gdje je naslijedio svojega profesora i mentora Giulija Quirina Gigliolija (1886. – 1956.).⁵ Nadalje, bio je predsjednik *Società Dante Alighieri*, jedan od osnivača *Associazione Internazionale di Archeologia Classica* (A.I.A.C.) 1944. godine i do 1956. godine urednik njezinog časopisa *Fasti Archaeologici*.⁶ Zatim je od 1972. godine na čelu *Istituto di Studi Etrusci ed Italici* (čiji je član bio već sa 19 godina!), instituta koji se bavio promicanjem

etruskologije kroz razne godišnje skupove, izložbe i slično.⁷ Bio je također i počasni član Američkog arheološkog društva od 1968. godine, zatim član *Accademia Nazionale dei Lincei* (Rim), *Institut de France* (Pariz), *Pontificia Accademia di Archeologia* (Rim), *Deutsches Archäologisches Institut* (Berlin), *The British Academy* (London), *The Society of Antiquaries* (London) i *The Prehistoric Society* (London), *Academie royale des sciences de Belgique* (Bruxelles) i od 1974. godine inozemni dopisni član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.⁸

U svome životu vodio je mnoga iskopavanja na etruščanskim lokalitetima kao što su Cerveteri, Veji, Pirgi (gdje je 1964. godine pronašao zlatne pločice, jedan od najznačajnijih etruščanskih nalaza), pri kojima je bio iznimno pedantan i stručan.⁹ Od samih nalaza tijekom cijeloga svojeg života ističe *Liber linteus Zagradiensis* (Zagrebačka lanena knjiga) kao najvažniji spomenik etruščanskoga pisma, često se brinući o njegovoj zaštiti i adekvatnoj prezentaciji za budućnost.¹⁰ Međutim, isticao je kako se etruščanski svijet ne može i ne smije izdvajati iz konteksta ostale povijesti, s kojom je bio usko vezan (Rimljani su kasnije preuzeli mnoge etruščanske običaje i vjerovanja). Tim stavom prečesto se odlikovala starija historiografija, a njemu je i sam bio sklon na početku svoje karijere, da bi ga kasnije ipak promijenio.¹¹

Pripisujući mu epitete poput „posljednji kralj Etruščana“, „dekan etruščanske znanosti“ i tome slično, vrlo se lako uočava kakav je ugled Pallottino uživao i kakav je autoritet posjedovao.¹² Dr. sc. Ante Rendić-Miočević, koji je osobno poznao Pallottina, možda daje najbolji primjer čovjekove veličine:

*Prije nego što sam ga ja osobno upoznao puno se o njemu razgovaralo. Svi su znali da je on bio čovjek autoriteta, velikog autoriteta. I moj prvi susret s njime, u to vrijeme sam radio u Splitskom arheološkom muzeju kao mladi kustos, na velikom simpoziju u Tarantu, gdje se okuplja po par stotina ljudi, to je nešto strašno veliko bilo. To je bio prvi put da sam ga ja upoznao. Meni je otac rekao svakako da mu se javim i ja sam čekao tu prigodu, bio sam tada mladi kustos, preplašen, impresioniran. Cijelo vrijeme se naprosto u zraku osjećalo, možete zamisliti kako je to velika dvorana, osjećalo se da se nešto čeka, ništa nije počinjalo. I u jednom času cijela ta dvorana je utihnula. Pojavio se jedan čovjek, s očalim i tako dalje, jedna fini gospodin. Pod ruku s njime je išla žena, polako, polako su ušli, svi su utihnuli. Čekalo se Pallottina. To nije prvi puta da sam čuo, ali je da sam vidio tu karizmu koju je taj čovjek već tada imao.*¹³

Osim djela *Etruscologia*, napisao je mnoga druga značajna djela: *Storia della Prima Italia, Tarquinia, La scuola di Vulca, L'origine degli Etruschi, La Peinture etrusque, Testimonia linguae Etruscae, Cos'è l'archeologia, Civiltà artistica etrusco-italica, itd.*¹⁴ Osim pisanjem, bavio se i obnavljanjem korpusa, kao i uspostavom novih: *Corpus delle ciste prenestine* ili *Speculum mundi* (posvećenom povijesti raznih institucija). Nastojeći popularizirati znanje o Etruščanima, osmislio je mnogobrojne izložbe, kao na primjer „Umjetnost i civilizacija Etruščana“ (Rim 1955./1956.), s kojom je dobio međunarodno priznanje, preko „Ranog Lacija“, (Rim, 1976.), „Tarkvinijskog Rima“, (Rim, 1990.) „Etruščana i Europe“, (Grand Palais, Pariz, 1992., Altes Museum, Berlin, 1993.) do vrhunca 1985. godine, tj. takozvane „Godine Etruščana“ (Klovičevi dvori, Zagreb, 1986.) (kada je i na njegovu inicijativu zagrebačka Lanena knjiga temeljito restaurirana i konzervirana, a potom i

Massimo Pallottino (1909. - 1995.):
kralj etruskologije

prezentirana na izložbi „Pisati etruščanski“ u Klovićevim dvorima 1986. godine), ali i mnogih drugih značajnih projekata diljem Europe (Pariz, Berlin).¹⁵

Ante Rendić-Miočević: *To je sve bilo pod mentorstvo,, ništa se u Italiji, u arheologiji nije moglo događati bez Pallottina. U Berlinu [je postavio] jednu megaizložbu etruščanskih stvari iz muzeja istočnoeuropskih. Iz današnjih motrišta to zvuči smiješno, ali tada je to bilo čudo, da su se otvorili depoi cijele Istočne Europe. Iza svega toga stajao je Pallottino. Talijani teško posuđuju predmete, za ovaj cipus iz Perugie famozni, Talijani su komplicirani do, da ne možete vjerovati. I tada sam ja rekao da jedino što mogu napraviti je da javim Pallottinu da vidim može li on intervenirati. Ovi koji daju dozvole, to je bio zid nepremostivi i ja sam to javio njemu i on je to sredio. Sama njegova osobnost je bila takva da je on zapravo, iako nije bio ministar, nije bio to, ali je imao kada je o spomenicima riječ, imao je odlučujuću, njegova riječ je bila odlučujuća.*

Djelo *Etruscologia* bilo je i ostalo najutjecajnije djelo na svome području tijekom sedam desetljeća, nenadmašeno do danas, a značenje mu se prvenstveno vidi u mnogim daljnjim izdanjima (do 1984. godine sedam sveukupno u Italiji) u kojima je uvijek bio svjestan potrebe za revidiranjem i multidisciplinarnim pristupom, kao i brojnim prijevodima (engleski, njemački, francuski, španjolski, poljski, mađarski i hrvatski).¹⁶ Sam tekst je vrlo stručno napisan, s čestim kritikama, gdje je kritika potrebna, bez prekomjerne hvale, ali ipak s određenom literarnom notom.¹⁷ Pokriva gotovo sva područja istraživanja vezana uz Etrušćane: religija, društveni i politički ustroj, pismo i jezik, i drugo. Iako je vrlo dobro pokriveno novijim materijalom, s obzirom na prirodu struke,

moguće je da će vrlo brzo biti potrebno „osvježiti“ djelo novim otkrićima.¹⁸ Obiteljski čovjek s troje djece posvećivao je sva svoja djela ženi Mariji, koja mu je svakodnevno bila stup podrške, s vrlo malo osobne samohvale.¹⁹

Ante Rendić-Miočević: *Gospođa Pallottino je bila takva dama kakvu je teško opisati. Ona je bila slijepa kao što znate, ali je to dostojanstveno nosila. Kad ste vidjeli Pallottina vidjeli ste i nju, kad ste vidjeli nju vidjeli ste i njega. Ona bez njega defakto nije mogla funkcionirati. Ali ona je bila u njegovoj sjeni, uvijek s njime. Ali niti je on mogao bez nje, niti je ona mogla bez njega. To je ovako jedna ljudska, jedna povezanost, koju je danas skoro nemoguće zamisliti. Pedeset i osam godina su bili u braku.*

Dobitnik mnogih nagrada (Balzan 1982., Milan, Erasmus 1984., Amsterdam, I Cavalli d'Oro di San Marco 1991., Venecija) uvijek je nastojao iskoristiti svoju „moć“ za promicanje aktivnosti, zaštitu i obrazovanje sposobnih studenata te educiranje amatera svojim pristupačnim djelima.²⁰ Uvijek otvoren za nove ideje, formirao je skupinu znanstvenika za promicanje Etruščana, ne samo u Rimu, nego i u Perugiji, gdje se redovito vraćao svake godine na seminare i „odmor.“²¹ Upravo zahvaljujući njemu povećao se broj katedri za etruskologiju: Rim, Firenca, Bologna, Pisa i Siena bili su samo početak.²² Uvijek je nastojao internacionalizirati suradnju i komunikaciju s kolegama iz struke, unapređujući pritom svoje znanje, ali i znanje drugih kolega, studenata, ali i laika.²³ Ostaje ipak pitanje što se od toga danas sačuvalo?

Ante Rendić-Miočević: *Je li na primjer u Perugii postoji njegova ulica? Ili u gradovima koje je zadužio? Kad jednom čovjeka, kad nema više takvu moć, znate miševi se, ..., nekako sam ja isto dobio taj dojam.*

Svojim je djelima zapravo revolucionirao i potpuno promijenio dotadašnje znanje o etruščanskom podrijetlu (iako zapravo naglašava da je riječ o formiranju, a ne podrijetlu), jeziku, religiji i drugome, nastojeći omogućiti što neovisniji status etruskologije, autonomiju istraživanja, koju je ona sasvim sigurno zaslužila.²⁴ Upravo ju je zato i nastojao konkretnije definirati, opisavši njenu povijest i rezultate koje je postigla u suradnji s drugim znanostima (povijest, arheologija, povijest umjetnosti, filologija, lingvistika).²⁵ Kroz promociju Etruščana nastojao je popularizirati i arheologiju uopće, odnosno približiti je „običnim“ ljudima (jer je smatrao da i amater može doprinijeti), iako se borio protiv „etruskomanije“.²⁶ Ali potrebno je naglasiti da je jasno podvlačio crtu prema određenim idejama i „kvaziznanstvenicima“ koji „ne poznaju načela kritičke metode jer žele pretpostavke pretvoriti u konstatacije, a ne ispunjavaju obvezu da ih dokažu.“²⁷ Posebno su ga frustrirali i istraživači koji ni sami nisu bili imuni na takve „činjenice“ (na primjer potraga za podrijetlom Etruščana u Americi ili „otkriće“ ključa za dešifriranje etruščanskog jezika).²⁸

Sam je sebe radije smatrao povjesničarom stare povijesti nego etruskologom, to jest nastojao je Etruščane uklopiti u kontekst stare, predrimске Italije.²⁹ Pritom je svoj posao obavljao vrlo stručno, brinući se prvenstveno o zaštiti spomenika, a tek onda o njihovoj prezentaciji i interpretaciji.³⁰ Spoj stručnosti s popularnijim karakterom informativnosti njegovih djela ponekad je predstavljao problem, prvenstveno

pri prijevodu zbog mnogobrojnih termina, ali i pomalo romantičarskog stila pisanja, koji otkriva njegovu oduševljenje Etrušćanima.³¹ Upravo stil pisanja izvrsno ocrtava njegovu opreznu prirodu, gdje pri iznošenju teza zapravo iznosi elemente koji se ne mogu poreći zbog same formulacije pisanja, ali s druge strane otkrivaju mnogo.³²

Koji je konkretniji uspjeh Pallottino ostvario svojim djelovanjem? Osim već spomenutoga populariziranja znanosti i ostvarivanja njenog nezavisnog položaja, Pallottino je ne samo definirao etrušćansku „naciju“, nego i njenu formaciju, pritom uspostavljajući kriterije svojega djelovanja.³³ Svojim je radom pomogao etruskologiji da se definira kao znanost, dekonstruirajući je na pojmove i elemente u kojima se ona najbolje očitovala, pritom ne pretjerujući.³⁴ Bio je svjestan da u to vrijeme etrušćanska civilizacija nije uživala toliku popularnost kao primjerice grčka, rimska ili egipatska, ali ga to nije sprečavalo da joj priskrbi mjesto koje zaslužuje (ali do određene mjere, bez preuveličavanja).³⁵ Nije bio naklonjen takvim usporedbama, kao što se protivio i „potrazi za blagom“ umjesto znanstvenoga rada.³⁶ Iz toga je razloga hvalio muzejske institucije koje su definirale svoju politiku i promišljeno djelovale, ne samo na prezentaciji nego i na istraživanju svih grana znanosti.³⁷

Iako je uživao u svome uspjehu i zapravo je vrlo mlad stekao svjetski ugled, to nije utjecalo na njegovu osobnost.³⁸ Općenito ga se opisuje kao vrlo velikodušnog i brižnog čovjeka, s kime god došao u kontakt.³⁹

Ante Rendić-Miočević: *Dakle on je bio čovjek, blag, s jednim mirom, osjećali ste naprosto jednu karizmu iza toga, a svi oni koji su njim komunicirali bili su takvog mišljenja. [tijekom prvoga susreta] I tada sam već u prvome kontaktu shvatio da se radio o čovjeku koji je, ma koliko je kažem uživao veliki ugled, ali koji je krajnje jednostavan, krajnje ljubazan, krajnje onako nevjerovatan. U Zagrebu posebno pamtim jedan [događaj]. To je bilo kada je on imao predavanje, čitav niz imena poznatih tadašnje jugoslavenske arheologije i talijanske [je prisustvovalo]. Tada je postao počasni član Akademije. Nakon toga je on išao doma kod nas na ručak. Negdje na pola križanja kod tadašnjeg Internationala policajaca se razderao najedanput sa zviždajkom, zaustavio me i tako dalje. Dakle ja sam tako slušajući što pričaju iza mene dekoncentrirano krenuo na crveno svjetlo. To, moram priznati, da je bio ovako jedan neugodan događaj jer su jasno onda auto skrenuli na stranu, i oni su jadni čekali, ne znam, jedno 20 minuta me je ribao policajac. Ja sam priznao krivnju i bio spreman platiti sve što treba. Ja sam ga molio, kriv sam, priznajem sve, ali molio sam da me pusti što prije. [Pallottino] nije ništa [rekao], smijao se, pitao je o čemu se radi. Ali je meni bilo neugodno ipak.*

Pripisuju mu se razne kvalitete: od preciznosti (što se vidi po mnogim bilješkama i definicijama koje se protežu na više stranica) i raznolike mašte (gdje je iz vrlo malo izvora bio u stanju ocrtati fantastične slike), preko strpljenja i strasti, do analitičke i sintetičke inteligencije i dostojanstvenosti te osjećaja vlastite vrijednosti, uz prirodnu, osobnu toplinu.⁴⁰ Ako ništa drugo, ovakav opis najbolje pokazuje kako su ga ljudi, naročito njegovi studenti, doživljavali. Vrlo realan čovjek, kojemu je bilo jasno da se ne može „žaliti za prolivenim mlijekom“, odnosno nalazima, nego raditi i graditi na onomu što je pronađeno (iako žali za „otuđenim“ predmetima u Louvreu, British Museumu, i drugim).⁴¹ Originalni Rimljanin s italskom korijenima, kozmopolit, ostavio

je veliko nasljeđe, koje dalje prenose njegovi studenti, na temeljima koje je on sastavio za budući rad.⁴² Naravno, ne samo na području etruskologije, nego i u samom načinu rada talijanske arheologije do danas, koja je zbog njega više orijentirana na iskopavanja i objavljivanje građe, nego na teoriju. Drugim riječima: više se bavio konkretnim, opipljivim nego apstraktnim.⁴³ Svakako je bio i ostao neupitni autoritet, nezaobilazan znanstvenik čiji se opus ne može zaobići u istraživanju stare povijesti Sredozemlja.⁴⁴

Ante Rendić-Miočević: *I meni je njegova knjiga možda najbolja od svih što sam vidio. Oni su svi napravili korak dalje. S druge strane imate pomanjkanje recimo, na primjer za Pallottina ste uvijek znali, ..., ali recimo tu širinu koju je recimo on imao, to nema ni u našoj struci, ne samo u arheologiji, nego i u povijesti ako hoćete ili u povijesti umjetnosti, koji imaju tu širinu nekih renesansnih tipova. Jer sve to danas ide prema nekoj uskoj specijalizaciji, iza toga ne stoji neki široki kontekst. Danas nije vrijeme za to i danas nema takvih velikih ljudi, uopće nema karizmatičnih ljudi, ni vani, a ni kod nas. Vi ne možete stvoriti novoga Pallottina, to je sigurno, ima ih nekoliko. Druga su vremena. Njima su to dale odlične, jake, klasične škole, kojih danas ipak nema više, a i ono klasično obrazovanje koje se njegovalo na fakultetu. I za mene je tada bio, sada on dođe tu i s vama razgovara, a vi ste tako mladi. Veliki ljudi su skromni ljudi, to u njegovom slučaju je jedan primjer. Pravi ljudi, veliki ljudi su skromni ljudi, a to vam je bio Pallottino. Naravno nije za sva vremena, sve napreduje, ali su ipak tu [knjigu] opet izdali. Ali ono što je u svome vremenu to je za sva vremena.*

Bibliografija:

Bonfante, Larissa. 1996. Massimo Pallottino, 1909-1995. *American Journal of Archaeology*, vol. 100, br. 1: 157 – 159.

Pace, Eric. 20. veljače 1995. Massimo Pallottino, 85, Expert On Ancient Etruscans, Is Dead. *New York Times*. <http://www.nytimes.com/1995/02/20/obituaries/massimo-pallottino-85-expert-on-ancient-etruscans-is-dead.html> (posjet 30. 5. 2012.)

Pallottino, Massimo. 2008. *Etruščani: Etruskologija*. Ur. Bruna Kuntić-Makvić. Zagreb: Svitava.

Rendić-Miočević, Ante, ur. 1986. *Liber Linteus Zagrabienensis I. Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. sv., vol. 19.

Rendić-Miočević, Ante, ur. 1986. *Pisati etruščanski*. Zagreb: Muzejski prostor.

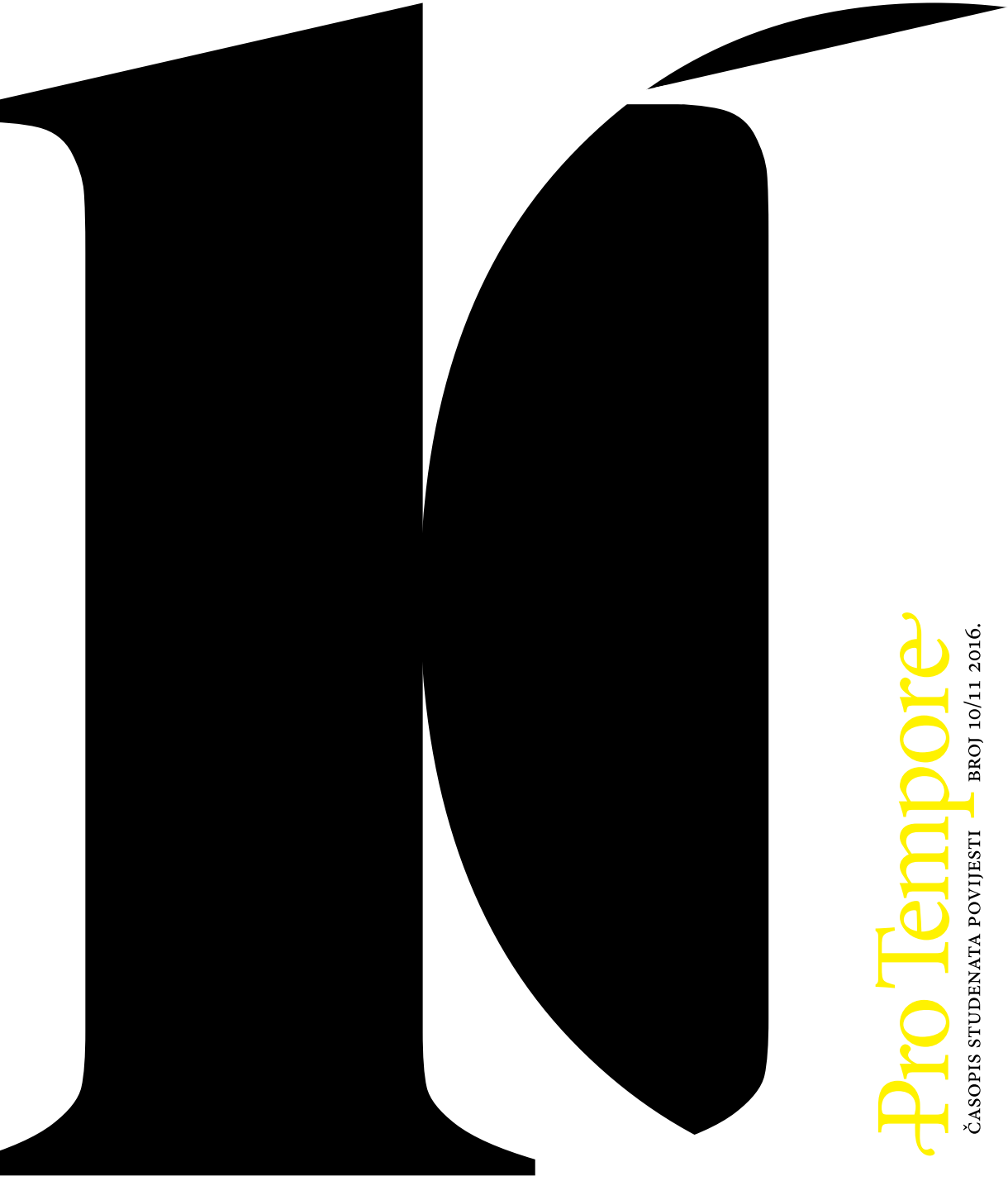
Society of Antiquaries: Professor Emeritus Massimo Pallottino. <http://www.sal.org.uk/obituaries/Obituary%20archive/massimo-pallottino> (posjet 31. 5. 2012.)

Bilješke:

- 1 Bonfante 1996: 159; *Society of Antiquaries*.
- 2 Koliko je bio uvažan u svijetu možda najbolje svjedoči osmrtnica u najpoznatijim njujorškim novinama. *New York Times*. *Society of Antiquaries*.
- 3 *Society of Antiquaries*.
- 4 *Society of Antiquaries*; Bonfante 1996: 159.
- 5 Bonfante 1996: 159.
- 6 *New York Times*; *Society of Antiquaries*; Bonfante 1996: 158.
- 7 Bonfante 1996: 157.
- 8 Isto 157, 159.
- 9 Zlatne pločice iz Pirgija su pronađene u svetištu te luke grada Caere. Dvije imaju natpis na etruščanskom dok je treća na feničkom pismu. Zbog toga su se znanstvenici ponadali da su je pronađen „kamen iz Rozete“ za etruščansko pismo, ali je tekst, nažalost, prekratak. *New York Times*; Bonfante 1996: 159.
- 10 Pallottino 2008: 11, 478; *Liber Linteus Zagrabienensis* 1986: 1 – 8.
- 11 Isto 55, 58, 474.
- 12 Bonfante 1996: 157; *New York Times*.
- 13 Zahvaljujem dr. sc. Ante Rendiću-Miočeviću na pomoći i razgovoru tijekom intervjua 17. 10.

2012. i na svim korisnim
informacijama.

- 14 Smatra se da je autor nevjerojatnog opusa od 700 – injak članaka i monografija. *New York Times*; *Society of Antiquaries*; Bonfante 1996: 157; Pallottino 2008: 11. V. Izbor iz bibliografije, str. 7.
- 15 *Society of Antiquaries*; Bonfante 1996: 157; Pallottino 2008: 476, 479; *Pisati etrusčanski* 1986.
- 16 Pallottino 2008: 12 – 13, 471.
- 17 Isto 41 – 42.
- 18 Pallottino 2008.
- 19 Bonfante 1996: 159; Pallottino 2008: 49, 471, 473.
- 20 Bonfante 1996: 159.
- 21 Isto 159.
- 22 Isto 159.
- 23 *Society of Antiquaries*.
- 24 Bonfante 1996: 157; Pallottino 2008: 13.
- 25 Pallottino 2008: 13.
- 26 Bonfante 1996: 158; Pallottino 2008: 20.
- 27 Pallottino 2008: 51.
- 28 Pallottino 2008: 52.
- 29 Bonfante 1996: 158.
- 30 Isto 158.
- 31 Pallottino 2008: 13 - 14.
- 32 Isto 14.
- 33 Isto 18.
- 34 Isto 18, 53.
- 35 Isto 35, 41.
- 36 Isto 43 – 44.
- 37 Isto 44, 46, 48.
- 38 Bonfante 1996: 159.
- 39 Isto 159.
- 40 Bonfante 1996: 159; Pallottino 2008: 22, 35 - 39.
- 41 Nažalost nepoznat mi je njegov stav oko Lanene knjige i njenog eventualnog „povratka“ Pallottino 2008: 36, 43.
- 42 Bonfante 1996: 159; Pallottino 2008: 472..
- 43 Bonfante 1996: 159.
- 44 Pallottino 2008: 11, 471.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI – BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
Godina VIII, broj 10-11, 2016.

Glavni i odgovorni urednik

Tomislav Brandolica

Zamjenik glavnog urednika

Filip Šimetin Šegvić

Uredništvo

Tomislav Brandolica, Marta
Fiolić, Kristina Frančina, Marko
Lovrić, Valentina Nedeljko, Nikola
Seiwerth, Filip Šimetin Šegvić

Urednici pripravnici

Zvonimir Plavec, Vjenceslav
Rupčić, Porin Šćukanec Reznicek

Redakcija

Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Valentina Nedeljko, Zvonimir
Plavec, Vjenceslav Rupčić, Nikola
Seiwerth, Porin Šćukanec Reznicek,
Filip Šimetin Šegvić

Recenzenti

dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Tomislav Galović
dr. sc. Ivo Goldstein
dr. sc. Iskra Iveljić
dr. sc. Tvrtko Jakovina
dr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
dr. sc. Jelena Marohnić
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Drago Roksandić
Marie Scatena, MA
akademik Arnold Suppan
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ Šoljan

Lektura i korektura

Gabrijela Detelj
Marta Fiolić
Ana Jelić
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić

Dizajn i priprema za tisak

DZN studio

Prijevodi s engleskog jezika

Tomislav Brandolica
Tina Miholjančan, prof.
Marija Marčetić
Ivan Markota
Krešimir Matešić
Judita Mustapić
Kristina Videković

Prijevodi s njemačkog jezika

Mirela Landsman Vinković
Filip Šimetin Šegvić
Azra Plićanić Mesić

Prijevodi s francuskog jezika

Jasna Čirić, prof.
Marta Fiolić
Marija Galić
Tea Šimičić

Prijevodi s talijanskog jezika

Tihana Filipčić
Loretta Lanča

Izdavač

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb

Tisak

Mediaprint – Tiskara Hrastić

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo
stavove autora i ne predstavljaju
nužno stavove i mišljenja
uredništva i izdavača

Izdavanje ovog časopisa financijski su omogućili:

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest
Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
Studentski zbor
Sveučilišta u Zagrebu

Privatne donacije:

Vesna Miović, I. P., M. Č.

Redakcija časopisa Pro tempore
svim se donatorima iskreno
zahvaljuje na financijskoj podršci!

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3,
10000 Zagreb

E-mail:

pt.redakcija@gmail.com
tomislav.brandolica@gmail.com